

ROZVÁNYI VILMOS :

FÉRFIIMÁDSÁG 1939-BEN

A férfi ül a kávéházban s valami különös borzongás fut át idegein. Az imént barátaival, — orvosok, tanárok, hivatalnokok, csupa magavágású ember, — a világfeszültségről beszélgettek, a háború lehetőségeiről, közelségéről. Szinte egyszerre hallgattak el valamennyien s mindegyikük a kezében tartott újságba merül, hogy tovább kutassa: „mit akar Anglia, Amerika, Japán, vagy Oroszország.” Komoly, tiszta férfifej valamennyi; nyugodt gondolatú, elhatározott, biztos életvitelű. Mind áldozata kicsit az 1914—18-as kataklizmának, de valamennyi visszatalált önmagához s ha megkésve is, de belekezedt egy elfogadható emberi életbe.

S most újra reng a világ!... Egyikük sem azok közül való, akiknek a rengés véletlenei még szerencsét is hozhatnak, ellenkezőleg: becsületesen felépített életformáik összeomlását várhatják ezek az újabb rengéstől, semmi egyebet! Mennyi szorongás és kétség van abban, ha valamelyikük megkockáztatja a halk, különös kifejezést: „Anglia nem akarhatja, hogy”...! S mond valamit, hogy Anglia, mit nem akarhat... Holott dehogya is erre gondol! Egyetlen vágya, álma, hogy Anglia ne akarja elvenni újra az életet tőle, X. Y. középiskolai tanár úrtól, Amerika hagyja már békén őt, legszemélyesebben őt, dr. N. N. med. univ.-et, vagy A. B. biztosító intézeti titkár urat. A világ mai ritmustalan, kiszámíthatatlan hempergésében igenis az a helyzet, hogy az egyszerű józsefvárosi polgár személyes ellentétekbe keveredhetik a brit világbirodalommal, személyesen megharagudhatik Rooseveltre, vagy Hirohitóra, miért akarnak mindenáron beleavatkozni abba, hogy ő ezentúl jugoszláv sertésoldalast egyék-e ebédre, vagy angol szójababot.

Óh, huszadik század!... Hirohitó és a józsefvárosi adószámviteli osztály napidíjasa között, igenis, annyira lecsökkent a távolság, hogy naponta súrolják egymás érdekelületét, hol jó, hol rosszindulatúan. Nem hagyják egymást élni: Rooseveltt és a józsefvárosi bádogos. A tragédia csak az, hogy a józsefvárosi bádogos ezt jobban érzi és tudja, mint Rooseveltt, mert ő többet és néha okosabban gondolkodik a saját sorsáról, hiszen ő csak a maga bőrével törődik, amelyhez mégis csak ő ért legjobban s nem — Rooseveltt!

A férfi ül a kávéházban, nyiltszándékú, tiszta életével s csak ott hirtelenében hatodmagáról is megállapíthatja, mennyi ostobaság alól kellett felszabadulást adniok, hány csökönység mögé odaállaniok továbbblökő erőnek, hogy menjen

előre az élet és ne csak Isten, de az Ember nevében is folyják a munka: könyvek írása, házak építése, családok nevelése, miegymás. Hiszen oly végtelenül sok, szép emberi munka van!

Orvos barátja valami riasztót olvashatott, mert hirtelen leengedte ölébe az újságot, mint valami zászlót, félárbóca. Egy darabig maga elé bámul, aztán keserűen dörmögi:

— Öt percenként mégsem rúghatják fel az életünket!

Erre a többi is félárbóca ejti újságját. Nem felelnek, csak elnéznek a végtelenségbe, maguk elé.

— Szélben lézengésre fogom nevelni a gyermekeimet...

A háromgyermekes orvos motyogja ezt, nyilván saját gondolatára válaszul. A különös kifejezés miatt azonban valamennyiük tekintete odakérdez feléje, amire ő most már mindnyájuknak mondja:

— Nem állíthatom rá egyiket sem egyenes vonalra, amelyen becsületesen végigviheti az életét. Az ilyesmi ma már lehetetlen.

— Miért?

— Mondtam az elébb: öt percenkint rúgnak bele az életünkbe... A mai rohanásban, ami tegnap még nagy távlatú életlehetőség volt, ma már idejéjtmult urambátyámság. „Keljfel Jancsi” egyéniségeket kell nevelni, barátom, Keljfel Jancsit minden gyerekből.

Erre már a biztosító titkár is felhorkan:

— Csakhogy az ilyenekből nehezen lesz becsületes ember!...

— Ohó, ez nem következtetés!... A tegnapi jogászyerek holnap nagyon becsületes lakatos lehet. Becsületesebb a világ valamennyi lakatosánál.

Többen is tiltakoztak, de a titkár, aki a, ha keveset is, de egyenletesen fizetőképes existenciákat kedveli, nem hagyja magát:

— Igen, ha holnapután nem kell bártáncosnak lennie vagy taxisoffőrnek...

— Nono! Akinek sokféleképen kell élnie, az könnyen kezd sokféleképen gondolkodni is. Ebben csakugyan van veszedelem.

Megint messzibe nézőkké némulnak. Őszbe borult fő is van már köztük és fiahordó lélek valamennyi; ezért a jövőbe nyúló merengés mindanyikuk szemében. Maguk felé, már szinte nincsenek is feladataik. Nagyjából átélt élet, amelyet csak befejezni kell még tiszteségesen, ahogy idáig eljuttatták. De a nagy rém, hogy újra felborulhat a világ, kísérteteket idéz abba az életbe, amely már nem is az övék, de tőlük származik s folytatólagos záloga becsületüknek.

Váratlanul különös visszhangot ver a lelkükben egy mindennapi jelenet. A pincér igyekszik legyezőre nyitott tálcasorral a karján a söntés felé, az asztalok közötti szűk sikátoron. Háttal jön szembe vele egy magas, elegáns törzsvendég, akt

rengeteg mondanivalóját nem tudta befejezni társasága asztalánál. Még igen fontos közölni valói vannak, azért megy ki háttal a kávéházból:

— Ferinek is szóljatok! — törtet kifelé, mint váratlanul visszefelé pergő film. — Sanyinak majd én telefonálok. Remek muri lesz!...

Az egész kávéház látta, hogy valóban „remek muri” lesz. A szegény pincér már nem tudott kimenekülni sem jobbra, sem balra a tele rakománnyal. Két lépést tudott ugyan hátrafelé tenni, de többet nem, mert mögötte is jöttek betérő vendégek s azok nem indulhattak ugyanúgy vissza, ki az utcára, háttal, mint a Ferit és Sanyit a murira bebiztosítani akaró úr. Emberek ugráltak fel közvetlen közelben, de a kávéház legtávolabbi zugában is. Voltak köztük jószándékúak, akik szóval és gesztusokkal igyekeztek a veszedelmet elhárítani, ijedtek, akik sem szólni, sem mozdulni nem mertek s dühösek, akik a következő pillanatban máris szidták vagy a háttal menőt, vagy a pincért... Kiki, ahogy megítélte a következő pillanatot.

— Szervusztok, szervusztok! — háttal tovább a sok közlendőjű s a következő pillanatban csörrenés, csörgés s egy földrehulló ércáltalca csattanása, utána síri csönd. Még azok is elhallgattak, akik nem látták előre a bekövetkezőket.

És ebben a csöndben bántó hangossággal csattan fel a világnak nekihátaló vendég hangja:

— Nem tud vigyázni, maga szerencsétlen?

Óh, hogy dörgött le a hangja, milyen fentről, milyen magasból!... A szegény pincér meg sem kísérelte, hogy ő haragudjék meg. Itt csak órá haragudhatnak. Látta, hogy az üzletvezető milyen gyorsan elfordul, hogy ő is háttal legyen az eseményeknek, mert csak így hajthatja be a pincéren az üzlet kárát, ha a vendég nem fizeti meg... Ő nem látta, mi történt. Hogy láthatta vána? Háttal volt!...

Az úr valóban sürgősen elhárított minden felelősséget, amikor a pincér arról kezdett motyogni, hogy a vendég ment neki és nem ő a vendégnek.

— Nekem nincs hátul szemem! Így bánnak itt a közön-séggel! — ripakodik rá az úr újra a szegény robotosra s nagy kifordulásokkal, jobbra is, balra is igyekszik meglátni a saját hátát, nem azért, hogy meggyőződjék, valóban nincs-e szeme azokon a tájakon, de hogy nincs-e valami kára, jólőtözöttse-gének valami sérelme, zsír- vagy kávéfolt, amit épp ellenke-zőleg: majd ő fog megfizettetni. Pillanatig sem törődik azzal, hogy szegény pincért váratlanul érhetne a közlekedés rendjé-nek hirtelen megváltoztatása...

— Nem történt semmi! — A pincér villámgyors, készsé- ges vizsgálattal nyugtatja meg a vendéget a háta felől. — Semmi sem történt!

No hiszen még meg is járhatná!... Az összetört pohara-

kon kívül az elegáns sacco esetleges, régi zsírfoltjának a tisztítási költségeit is vele találják megfizettetni.

Szegény pincér még boldog is, amikor a törzsvendég elmegy s az ő nyakán hagyja a kárt. Megkísérli ugyan könyörgő tekintetét az üzletvezetőre meneszteni, de az makacsul háttal marad az eseményeknek. Nem óhajtja ő sem elhárítani a felelősséget a pincérről; sőt!... Még ő is rá akarja és rá is fogja hárítani.

A pincér, — árva Morus Tamás, — mindenki szánalmától kísérve ott marad igazával a kávéház közepén, az események egyetlen áldozatául.

A szelíd polgári kedélyek lassan elcsitulnak körülötte: ha ő az, akit akasztani visznek, valószínűen ő a bűnös is. A közvélemény, — a nagy közvélemény, — rögtön és méltóan felháborodik minden igazságtalanságon, de ugyanolyan könnyen bele is nyugszik a látszatokba.

Csak a férfi és társasága kíséri megvető tekintetével a pincér fölé kerekedett nagyurat, aki most már előreszegzett fejvel menekül ki a kávéházból, a felelősségnek, természetesen, — ismét hátat fordítva.

A férfi finom, gúnyos mosolya fölényeskedik uszályként a menekülő után. Ez a mosoly azután elszomorodik, amikor a férfi megjegyzi:

— Az ilyenfajta az, amelyik mindig az egész világ nevében beszél, de mindig csak egyéni sérelem éri és kizárólag őt éri sérelem. Ennek a fajtának a szavajárása, hogy „Anglia nem tűrheti, Japán meg fogja akadályozni, Amerika feltétlenül közbelép”, holott soha meg sem kérdezte sem Angliát, sem Japánt, sem Amerikát... Orákulumként beszélnek, hátal a valóságnak...

Rábólintanak körülötte a szép, komor, sokfelelősségű férfifejek. Az őszbeborult történelemtanár átveszi barátja szomorú mosolyát:

— Akárcsak a régi, rossz csataképeken az „utánam”-os zászlóvivők. A kardjuk vészesen mutat előre, de a fejük ficamondottan fordul el az agyonverendő ellenségtől — visszafelé: jön-e utánuk a tömeg valóban, jön-e a Féri meg a Sanyi a „murira”?... Mert ha nem, akkor esetleg az egész dolog meggondolandó... Csak az a szörnyű, hogy a hangoskodóknak néha sikerük van s a tömegek egymásba robbannak. A hangosak ekkorra már többnyire hátul vannak, hogyha esetleg futni kell, úgy megint ők legyenek — elől. A felelősség semmiesetre sem az övék!... A fejük visszafelé útban is kifickamodik a nyakukon, vajjon, milyen sebességgel kell futni, hogy a végzet utól ne érje őket. S a végzet többnyire csak a tömeget éri utól. Kevés, bizony, az ilyenek között a Hunyadi János, vagy a Zrinyi Miklós: az igazi, győzelmes vezér, vagy az odahaló hős...

Gyötrő, keserű távlata nyílt lelkükben az egyszerű, mindennapos eseménynek. S mialatt Tiencsinben, Svatauban, —

de Londonban, Rómában és Newyorkban is, — az emberek kezdenek egymás életével nem törődni, sőt a nyájbeliek már a magukéval sem: a férfi itt a kávéházban, néma kétségbeeséssel hajtja le fejét:

— Kicsik még a gyermekeim!... Még legalább tíz évig kellene élnem nekik.

Egy pillanatra sem jut eszébe a „régii élet” egyszerű törvénye, hogy bizonyos idő elteltével a gyerekek is élhetnek a szülőnek. Meg az sem, hogy a legtöbb gyerekben meg is van halaványan az alázat és készség az esetleg elfáradt szülő szolgálatára. A legtöbb mai férfi a gyermekei elindításával a maga életét befejezettnek tudja s több igénye nincs is. S ha a késő öregség lehetőségei mégis izgatják, akkor már csak azért, hogy hátha a mai bolond életben valamelyik gyerek még a legútraérettebb idejében is úttalan talál maradni. Hányszor megfeszülnek az őszülő férfihalántékok, hogy hallatlan erőfeszítéssel kilábaljanak egy-egyetlen életformát, amelyre csak az ő gyerekek alkalmas s következésképp attól majd soha senki el nem veheti: az övé marad a következő nemzedékig! „A kérlelhetetlen racionalizmus korában semmit a véletlennek!...” Ki nem mondottan is ez a hajszólo jelszó a szívekben, ágya a nyughatatlan vergődésnek, amelyben a lelkek nemcsak álmatlan éjeket, de egész álmatlan életeteket töltenek el. Óh, ha a nagygondúak, akik között sokan vannak az életnek háttal állók, néha kimennének ezek közé a kis gondok közé, amelyekből nekik nem igen jut!... Még egymást is jobban megértenék talán.

Most elmegy az asztaluk előtt a pincér, aki az imént egy kicsit odaesett az élet vonata elé. Csupa készség vidámsága eltűnt, borult homlokkal rohan asztaltól asztalig:

— Parancsolnak?... Igen. Már hozom.

Gépiesen, lélektelenül fut a dolga után. Szemmelláthatóan undorodik a mesterségétől, amelyet pedig öt perccel előbb még a világ legszebb hivatásának tartott. Nem akarja senkinek sem mondani, mégis hangosan mormolja, éppen az ő asztaluk előtt:

— Most várhatsz megint egy hétig a cipőcskéddel, kicsim!...

Nyilvánvalóan a gyerekével beszél magában. Itt körül már senkisésem érdeklő... Ez a másik szolgálat a fontos, amelyet nem az egész világgal, hanem csak két-három-négy emberrel szemben vállalt! Az is csak emezért van. Nem is sejti a pincér, milyen szerencsése, hogy épp ennél az asztalnál sírta el magát. A férfi és társasága hirtelen összenéz... Egyikük sem szól a másikhoz, mégis mindenkinek ugyanaz a gondolata támad.

Az ügyvéd már hívja is az asztalhoz. Egy ötvenfilléressel kocogtatja meg halkán az üveget:

— Jani, jöjjön csak ide!... Mennyi kára van?

Ekkorra már valamennyiük ujja között ott morzsolódik egy-egy érepenz.

A pincér rémülten mered rájuk:

— Jaj, nagyon szépen köszönöm, de ne tessék!... Az állásomba kerülhet, — eszmél rá kétségbeesetten, mégis sóváran, mit akarnak tőle. — Nekem nem szabad a vendégektől pénzt elfogadnom.

— Úgy? Nem szabad?... Hát várjon!

Az ügyvéd maga elé von egy kávéscsészét s halkan belesörrenti a pénzt... A többiek ugyanezt teszik.

— Ez ellen semmi kifogása sem lehet az üzletvezető úrnak. Vigye el a csészét!...

Itt is, mint annyi sok helyen másutt, hirtelen kis bűnszövetkezet alakul, hogy valami jó is történhessék a világon. A pincér letörli izzadtságát, hogy megszabaduljon a szemére futó könnytől, amely árulója lehetne. A köszönő szót is alig hallhatóan nyögi maga elé. Mindnyájan megkönnyebbülten sóhajtanak fel, amikor észreveszik, hogy a „súlyos szabálytalanság” sikerült...

Együtt vannak.

Most, itt, kicsiben nem akadt el az élet... Csakhogy a pincér gyerekét nemcsak ilyen apró hatalmak támadhatják meg, mint az „üzletvezető,” az „üzleti erkölcs” s más efféle. Sokkal nagyobb és végzetesebb erők törhetnek rá, sokkal félelmeesebb „üzletvezetők” és szokások.

Valamennyien visszamerülnek újságjukba, mert valami különös érzésből nem akarnak egymáshoz szólni, sőt talán még tartozni sem. Mintha megharagudtak volna önmagukra a hirtelen felvillant jószágukért. Örülni igyekeznek ennek a jószágnak, de nem sikerül egészen.

A férfi észreveszi a különös hangulatváltozást s elébe vág az érzelmi eláporodásnak, hogy ne akarjanak túlságosan örülni önmaguknak; semmi különösebb jót nem tettek, csak meg akartak szabadulni a kínos és feszült hangulattól, amely egy osztályukbeli, rossz ember viselkedéséből származott.

Figyelmeztetésére mindnyájan megérik magukról, hogy ők is tudnának — háttal állni az életnek!... Sőt talán háttal menni is.

Kint most hirtelen felkavarodik az utca, jelszavak paszolják végig a várost és átdübörögnek a rémült házsorokon. Nem is fontos, a várost politikai árnyalat tüntet; ők bent nem is hallják jelszavaikat, csak az arcokat látják. Néha még szépek is az arcok hívő lelkességükben, de aztán megdöbbenő rajtuk az elszántság vad kifejezése, hogy — ölni is tudnának. A tömeg örvénylik, mint túlfeszült forgásban tengelyéről leszakadt kerék és, Isten őrizz, hogy most valakinek neki menjen. Zúzna s közben maga is zúzódna. Az örvénylés, kavargás toldik ide-oda s közben lelkeket nyel be, amelyek nyilvánvalóan leszakadtak az ősi, szent tengelyről: a szeretetről.

Ők, a fiahordó lelkek, felállnak, fizetnek. Most haza kell menni, nehogy a rémület áttörje otthonaik falát.

A pincér még utóléri őket a forgóajtónál:

— Nagyságos uraim, egy ernyő...

Ilyenkor mindig utánavisznek valakinek egy ernyőt, vagy egy kalapot.

Künn az utcán egy darabig a tömeget nézik. Valóban ennyi útjából kikölkent, vagy kátyuba jutott élet volna? Sokkal inkább hihető, hogy ezek legtöbbször nem az étellel nem bír, hanem önmagával.

A férfi csöndesen búcsúzik el barátaitól. Ma valahogy senkinek sincs vidám tréfája a búcsúzáshoz, amin aztán hazáig lehetne mosolyogni. A férfi hamarosan befordul az első mellékutcába, hogy inkább kerülővel, de zavartalanul jusson el otthonába. Egy-egy kiáltás még utánavág, de nem törődik vele. Nem, mintha lelkében nem vállalna közösséget bármilyen emberi szenvedéssel. Neki van könnye bárki más sírásához, de az utca most nem szenved, hanem gyűlöl. Őt is gyűlöl, még önmagát is, csak nem veszi észre. Azt az érzelmi készséget építgeti magában, amely lehetővé teszi, hogy minden aggodalom nélkül nekirohanjon egy másik tömegnek, amelyet nem is ismer, sőt önmagát sem ismeri.

Iszonyú árnyék csapódik a férfi lelkére. Árnyék, amelyből most már nem tud kilépni...

Háború!

Léptei egyenletesen kopognak a kihalt mellékutcán s igyekszik ritmusukra vidámabb hangulatokhoz tapadni. De mintha az a Nagy Árnyék valami különös magnetizmussal vonta volna be lelkét, minden más hangulat leválik róla. Micsoda rettenetes erő az, amely egyenletes biztonsággal tudja továbbépíteni azt, amitől mindenki undorodik?

Az előszoba ajtót halkán nyitja ki, hogy még a kulcs csattanás se okozzon övéi között holmi pillanatnyi rémületet, amíg meg nem látják, hogy ő lép be: az ő erejük és biztonságuk.

Mialatt kabátját, kalapját leteszi, legkisebb gyerekének, négyéves kisfiának a csacsogását, motyogását hallja a szobából.

— Ki vagy a mennyekben... Anyuka, mi az a mennyek?...

Az áhítatosan motyogott első mondat után hirtelen, harsány gyerekérdéklődés: „Mi az a mennyek?... Most a felesége szelíd hangját hallja, amint, nyilván mosolyogva magyarázza az Isten „lakhelyét.”

A férfi megáll a sötétben és megremeg. Ő tud az Isten mindenütt jelenvalóságáról s szinte önkéntelenül kinyújtja a kezét, hogy megfoghasson egy másik kezét, a Nagy Kezet, amelynek szándékaiból világok múlhatnak és szülehetnek. Nem a segítségkérő kezén, hanem a lelkén érzi meg a Nagy Kéz érintését.

Imádkozni tanul a kislia... Oh, ez az asszony! Ő még nem is gondolt erre a vonalra, erre az első útra, amelyen a kisfiát el kell indítani s az asszony majd két-három nap múlva már meg is lepi vele. Azzal, hogy a kislia rálépett erre az első vonalra, az alapvonalra, amelyen majd az ő világa, a kisliaé, is felépül! Mint az övé is, mint minden mult és jövő embere.

A férfi szeme könnyelábad ott a sötétben.

Öreg cselédjük surran most elő a konyhából. Ő is kihallotta a maga birodalmába a nagy eseményt, ahhoz akar közelebb férkőzni. Gyors „kezit csókolom”-ot susog s megáll ő is gazdájával néma egyetértésben, aggodalmas áhitatban:

— Oh, az én kis szentem!

A férfi nem bírja tovább.

— Ne szóljon, hogy itthon vagyok, — súgja oda az öreg cselédnek s lábujjhegyen ellopakodik a szobája felé.

Megáll az íróasztala előtt. Erős lelkű ember; gondjait, belső válságait maga szokta levezetni magában. Az Isten-gondolatra nagy és tiszta perceiben borul rá mély, elmerült eszmélkedéssel. Könyvekben, fehér papírokon ott vannak előtte feladatai, kötelességei, nehéz életharcai, Könnyű, biztos kedvvel szokott leülni munkájához, amely ezen az íróasztalon maradt az élet egyéb tennivalói mellett. De lelke mai feszültségét nem bírja — egyedül. Tétova keze újra elnyúlik a sötétben, de megint a lelkén érzi az érintést.

Leroskad dolgozószékébe. Feje lassan ráhajlik az írásokra terült két könyökére, ajka eleinte néma remegéssel alakítja a szavak képét: „Miatyánk...”

Aztán a fülének is szüksége van valami megnyugvásra, úgyhogy később halk hangja is van már a szavaknak:

— Legyen meg a te akaratod...

A válla meg-megrándul, amint susogása egyre gyorsabb, hevesebb lesz. Tények cikáznak át a lelkén s a kín, a gond, az életrettegés, az övéiért való kétségbeesett tehetetlenség lassan feloldódik:

— Azonképen itt a földön is.

Rozványi Vilmos.